

Musa Almas oğlu Əmiraslanov
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
dissertant
E-mail: musaamiraslanov@mail.ru

QRAFİKA TEXNİKALARI USTASI

Xülasə: Bu məqalə Azərbaycanın tanınmış qrafika ustası Cəmil Müfidzadənin yaradıcılığına həsr olunmuşdur. Belə ki, uzun illər təsviri sənətin qrafika sahəsində çalışan rəssam, öz əsərlərində müxtəlif qrafika texnikalarından istifadə etmişdir.

Onun Bakının tarixi, neft və memarlıq mövzularında yaratdığı silsilə rəsmlər ilk növbədə müxtəlif qrafika texnikalarında yaradıldığına görə həm sənətsevərlər, həm də həmkarları arasında böyük maraq doğurmuşdur. O, Azərbaycan qrafika sənətində qrafik texnikaların yaşadılmasına xüsusi diqqət yetirən və bunu bütün əsərlərində tətbiq edən yeganə rəssam olmuşdur.

Açar sözlər: qrafika, silsilə, texnika, milli, ofort, ksiloqrafiya, linoqravür, qarışiq texnika.

Təsviri sənətin əsas növlərindən hesab olunan qrafika zamanın axarında bir qayda olaraq texnika müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb etmişdir. Avropa dan fərqli olaraq Azərbaycanda bu texnika rəngarəngliyi daha az hiss olunmuşdur. Onun orta əsrlərdə əsasən kitab qrafikasında – əlyazmalarında istifadə olunduğunu nəzərə alsaq, onda rəssamların sulu boya və tempera rənglərindən istifadə etdiklərini deyə bilərik. Xurşidbanu Natəvanın yaradıcılığında yer almış qrafik əsərlərlə tanışlıq göstərir ki, XIX əsr Azərbaycan təsviri sənətində tuş texnikası da tətbiq olunmuşdur.

Əsrlərin qovşağından başlayaraq Qeysər Kaşiyeva, Bəhrüz bəy Kəngərli, Əzim Əzimzadə, Nəcəf Rəsim və Hüseyn Abbasın yaradıcılığında sulu boya tətbiqi genişlənmiş, Tiflis rəssamlıq məktəbi tələbələrinin işlərində isə hətta kömürdən istifadə olunmuşdur. Azərbaycanın XI Ordu tərəfindən işğalından – Bakıda ilk rəssamlıq texnikumunun açılmasından sonra tədris ocağının proqramına daxil edilən tapşırıqlar Avropa-rus təsviri sənət məkanında tətbiq olunan müxtəlif texnikalar vasitəsi ilə icra olunmuşdur.

Beləliklə, Azərbaycan təsviri sənəti tarixində ilk sayıla biləcək linoqravür texnikalı qrafik əsərlər ərsəyə gətirilmişdir. Lakin İkinci Dünya savaşına qədər Azərbaycan qrafika sənətində yeni texnikaların tətbiqi müşahidə olunmamışdır. Yalnız müharibədən sonra – Azərbaycanlı gənclərin Moskva, Sankt-Peterburq, Kiyev, Xarkov, Tiflis və Daşkənd şəhərlərində təhsil alıb Bakıya qayıtmalarından sonra, yerli rəssamlıq məkanında qrafikanın daha yeni texnikalarının tətbiqinə başlanılmışdır. Belə gənclərdən biri də Xalq rəssamı Cəmil Müfidzadə (1934-2019) olmuşdur.

Öncədən deyək ki, onun səmərəli keçən fəaliyyəti boyu ən müxtəlif qrafika texnikalarına böyük marağı olmuşdur. O, yerli həmkarları arasında yeganə adamdır ki, bütün yaradıcılığı boyu bu ənənəni qoruyub saxlaya bilmişdir.

Onun həyat yoluna nəzər salsaq, onda görərik ki, Bakıda orta, Xarkovda isə ali

təhsil alan rəssamın səmərəliliyi ilə fərqlənən yaradıcılığında davamlı olaraq qrafikanın ən müxtəlif texnikalarına müraciət olunmuşdur. Gənc qrafika ustasının respublika və Ümumittifaq miqyasında təşkil olunan sərgilərdə uğurla nümayiş olunan əsərlərində hər dəfə istifadə olunan həmin texnikaların bədii-texniki imkanlarının yeni forma-biçimdə təqdimatı onun yaradıcılığına həmkarları və tələbkar sənətsəvərlər arasında maraq və rəğbət yaratmışdır. Bu mənada onun da XX əsrin altmışıncı illərində müasirliyi və mütərəqqiliyi ilə fərqlənən Azərbaycan təsviri sənətinin yeni mərhələyə qədəm qoymasında mühüm rolu olduğunu deməliyə.

Qeyd etmək lazımdır ki, Xarkovda ali təhsil alıb Bakıya dönmə rəssamı, artıq özü üçün həll edəcəyi çoxsaylı yaradıcı məsələləri müəyyənləşdirmişdi. Bunların arasında xalqının uzaq-yaxın tarixini, onun təbiətini, sinəsi buruqlu Abşeron torpağını, yurdun gözoxşayan guşələrini vəsf etmək arzusu vardı. Əslində bu “arzular məcmusu”na diqqət yetirsək, onların gənc rəssamdan əvvəl də mövzulardan ibarət olduğunu deyə bilərik. Odur ki, respublika təsviri sənətində, xüsusilə də onun qrafika sahəsində güclü rəqabətin mövcudluğu gənc rəssamı yeni – əvvəlkilərdən fərqli bədii-texniki axtarışlara səsləməkdə idi. Başqa sözlə desək, onun hamıya tanış olan mövzu və motivlərə yeni baxış sərgiləməsi tələb olunurdu. Bu özünəməxsus “baxış” özündə həm də gənc qrafika ustasının gördüklərindən heyrtlənmək, bu təəssüratı daha cəsarətli texniki vasitələrlə ifadə etmək bacarığını hifz etməli idi. Bu mənada rəssamın zaman-zaman ərsəyə gətirdiyi süjetlərə onları səciyyələndirə biləcək bədii görkəm verə bildiyini vurğulamalıyıq. Elə rəssamın paytaxtımıza – onun gözoxşayan mənzərələrinə, qədim tarixə malik olan İçərişəhərin daş tikililərinə, neft mövzusuna, eləcə də Xınalığın ecazkar görünüşünə bədii münasibətində bu fərqli yanaşmanı müşahidə etmək mümkündür. Bu yerdə onu da əlavə etmək lazımdır ki, gənc müəllifin mövzulara bədii-texniki yanaşmasında yüksək professionallıq nümayişini müşahidə etmək mümkündür. Ksilografıya, ofort, linoqravür və qarışıq texnikanın həmin əsərlərdə ifadə imkanlarını mövzunun mahiyyətinin yaddaqalan tutumda müəllif təqdimatı kifayət qədər qabarıqdır. Bu texnikaların tətbiqini uğurla həyata keçirən rəssamın yaradıcılıq axtarışlarının ənənə və müasirliyin vəhdətinin əldə olunmasına köklənməsi də bu prosesdə cəlbədicidir. Başqa sözlə desək, Cəmil Müfiddadə elə yaratdığı ilk qrafik nümunələrlə həm də özünün onu başqalarından fərqləndirən yaradıcı “mən”-ni təsdiqləməyə nail olmuşdu. Yeri gəlmişkən deyək ki, öz axtarışlarında onun yaşlı nəsil arasında tapına biləcəyi – yaradıcılığı novatorluğu ilə diqqətçəkən müəlliflər də az deyildi. Bu mənada təsviri sənət məkanına “sərt üslub”u gətirən Tahir Salahovun, əsərləri milli-romantik ruhu ilə seçilən Toğrul Nərimanbəyovun, “Abşeron məktəbi”nin görkəmli nümayəndəsi Mircavad Mircavadovun, Azərbaycan təbiətinə bənzərsiz baxış nümayiş sərgiləyən Səttar Bəhlulzadənin, köhnə Bakıya vurğunluğu ilə şöhrət tapan yaşlı həmkarı Ələkbər Rzaquliyevin adını qeyd etmək olar. Bu müəlliflərin yaradıcılıq axtarışlarını həm də çoxlarına “donuq” görünən “sosialist realizmi” çərçivəsində özünəməxsusluğa bələyə bilmələrini, yəqin onların milli təsviri sənətin inkişafına yaddaqalan töhfəsi hesab etmək olar.

Əgər Cəmil Müfidzadənin yaradıcılıq axtarışlarını xronoloji ardıcılıqla izləməli olsaq, onda ilk növbədə onun Bakını əhatələyən “qara qızıl”lı, qədim abidəli, “qızıllı” qumlu, əncir və üzüm bağlı Abşeron torpağına marağını qeyd etməliyik. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi əslində çoxlarının gözündə adıləşmiş bu motivlərə müraciət elə də çətin olmasa da, başlıcası əldə olunan nəticənin necəliyi idi. Başqa sözlə desək, yalnız müxtəlif texnikalara müraciətlə yeknəsəqlikdən yaxa qurtarmaq olardı. Yaxşı haldır ki, müəllif bunu vaxtında dərinədən duymuş və bir-birindən fərqli olan süjetləri məna-məzmun tutumuna və mahiyyətinə müvafiq texnika ilə işləməklə, həm də həmin mövzulara fərli baxış sərgilədiyini təsdiqləmişdi. Daşın sərtliyi, qumu yumşaqlığı, dənizin romantikliyi, buruq ucalığı, abidələrin ecazkarlığı həmin əsərlərdə özünəməxsus faktura ilə təqdim olunmuşdur, desək, yanılmazıq. Həmin əsərlərin həsədaparıcı görkəm almasında heç şübhəsiz, onun yaradıcılıq prosesində tətbiq etdiyi qrafik texnikaların (ofort, linoqravür, ksiliqrafiya və s.) böyük rolu olmuşdur.

Hər bir rəssamın sevimli, qəlbinə hakim kəsilən mövzusu, bədii həllini axtardığı məsələlər var. O, bunları müşahidəsinə və təcrübəsinə əsaslanaraq həyata keçirir. Doğma yurdun uzaq-yaxın keçmiş, maddi-mədəniyyət abidələri, sərvəti və təbiəti də xalq rəssamı Cəmil Müfidzadə üçün belə mövzulardan olub. Uzun illər ərzində Azərbaycan mövzusu davamlı olaraq onun qrafik lövhələrinin leytmotivinə çevrilib. “Bakı albomu”, “İçərişəhər”, “Abşeron nefti” və “Xınalıq” silsilələrini əhatə edən əsərlər bunun təsdiqidir.



Cəmil Müfidzadə. “Köhnə Bakı”. 2005

Rəssamın bütün yaradıcılığı boyu davam edən bədii-texniki axtarışları təkcə doğma Azərbaycanı əhatə etməmişdir. Belə ki, vaxtaşırı dünyanın müxtəlif ölkələrində yaradıcılıq ezamiyyətlərində olmuş və həmin ölkələrdən aldığı zəngin təəssüratı bir-birindən maraqlı əsərlərində bədiiləşdirmiş, onları ayrıca sərgi şəklində ictimailəşdirmişdir. Bu mənada rəssamın müxtəlif illərdə ərsəyə gətirdiyi “Monqolustanda”, “Misir təəssüratları” və “Şimal” silsilələrinin adını çəkmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, adları çəkilən silsilələrdə həmin yerlərin təbiəti və insanları barəsində realizmə bələnməmiş obrazlı görkəm verilmişdir. Əlavə edək ki, Cəmil Müfidzadənin Rusiya, Misir və Monqolustan ünvanlı bu qrafik lövhələrinin çoxu bilavasitə rəssam heyratı nəticəsində yaradılmışdır. Odur ki, ən tələbkər sənət xiridarları tərəfindən də təqdir olunan bu bədii irsin zamansızlığa və məkansızlığa qovuşduğunu söyləmək mümkündür. Onun bu silsilələrin yaradılmasında qarışıq texnika müraciət etməsi uğurlu qrafika nümunələrinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Bu yerdə demək lazımdır ki, onun doğma yurdun müxtəlif guşələrinə yaradıcılıq səfərlərini də bədii axtarış və tapıntı baxımından uğurlu hesab etmək olar. Belə ki, belə səfərlər zamanı rəssam onun üçün maraqlı görünən təsvir qaynaqları üzə çıxarmışdır. Onun topladığı təsvir materialları nəticəsində ərsəyə gətirdiyi qrafik lövhələrin tamaşaçılar üçün heyrat qaynağına çevrilməsi də, müəllif tapıntılarının həmin mənəvi qaynaqlara cəlbəddici bədii tutum verməsi nəticəsində baş tutmuşdur. Odur ki, onun müxtəlif kompozisiyalarının tərtibində iştirak edən ayrıntılara verilən bədii görkəm yaddaqalan olmuşdur. Qənaətimcə İçərişəhərin dolanbac küçələrinə, onun qədim tikililərinə, Neft daşlarının bəzəyinə çevrilmiş neft buruqlarının, Xınalıq memarlığının bənzərsiz quruluşuna özünəməxsus müəllif baxışının nəticələri bu mənada orijinal və yenidir.

Bu yerdə deyək ki, rəssamın ötən əsrin altmışıncı illərindən başlayaraq yeni əsrin əvvəllərinə qədər bədii axtarışlarla müşayiət olunan yaradıcılığının özünəməxsusluğu ilk növbədə onun fərdi istedadının icra və ifadə potensialına inamının sayəsində baş tutmuşdur. Bu sonsuz inam özünü həm mövzu-süjet seçimində, həm də onların bədii-texniki təcəssümündə büruzə vermişdir. Heç şübhəsiz, bu müəllif arzularının gerçəkləşməsində onun müxtəlif qrafika texnikalarından uğurlu istifadəsinin əvəzolunmaz rolu olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ukraynada ali təhsil alan və tədris prosesində əsasən Avropa-rus bədii ənənələrini mənimsəyən rəssamın hələ gənc yaşlarında qarşısında duran vacib yaradıcı problemlərdən biri də əsərlərinə milli ruh verilməsi idi. Bu mənada onun yaradıcılığında klassik milli qaynaqlardan yaradıcılıqla istifadənin adını çəkmək olar. Əsərlərində üst-üstə sıralanma prinsipindən istifadə, bir kompozisiyada təsvirlə xəttatlıq yazısının qoşalaşdırılması onun miniatur üslubu estetikasına müraciətinin nəticəsində baş vermişdir.

Rəssamın gördüklərinə obrazlı görkəm vermək istəyini onun hər bir əsərində hiss etmək mümkündür. Bunu obyektə gözlənilməz baxış, rəngarəng rakurs, rəng və cizgi həlli ilə gerçəkləşdirən müəllifin, son nəticədə, maraqlı kompozisiyaların yaranmasını şərtləndirməsi, onun yanaşmalarının məntiqli olmasından xəbər verir.

Belə əsərlərində də onun müxtəlif qrafika texnikalarından istifadəsi yerli sənət məkanı üçün yeni və həsədaparıcı olmuşdur.

Qənaətimizcə, Cəmil Müfidzadənin əsərlərini digərlərindən fərqləndirən bədii xüsusiyyətlərdən biri də onun daima gördüklərinə duyulası “inamsızlıq” sərgiləməsidir. Başqa sözlə desək, onun müxtəlif süjetli kompozisiyalarında görüntüyə gətiri-

lən motivlər bütünlükdə tamaşaçıya tanış görünsə də, həmin obyektlərə özünəməxsus rəssam baxışın nəticəsində həmin yerlərin daha fərqli bədii tutum almasına şəhidlik etmək mümkündür. Bunu daha dəqiq deməli olsaq, onda müəllifin tapdığı gözlənilməz rakurslarla təsviri ənənəviləşən motivlərin əvvəlkilərdən fərqli görkəm almasını, onun bir-birindən fərqli qrafika texnikalarının tətbiqi ilə həm də zahirən daha cəlbedici və yaddaqalan mənəvi qaynağa çevrildiyinin açıq duyulduğunu deməliyik. Son nəticədə, əslində rəssam istəyinin ifadəsi kimi qəbul olunan belə kompozisiyalar bədii tutumunun inandırıcılığı ilə başqaları üçün də maraqlı görünməkdədir. Qənaətimizcə, Cəmil Müfidzadənin ruhunda gəzdirdiyi “mavi arzu”larına bu cür cəlbedici bədii görkəm verə bilməsi, bilavasitə onun illər ərzində topladığı bilik və bacarığın nəticəsidir.

Deyilənlərə onu da əlavə edək ki, XX əsrin qrafika sənəti daha çox kompozisiyaların geniş bədii ümumiləşdirmələrlə həllinə meylli olsa da, rəssamın əksər əsərlərində bunun əksini görürük. Belə ki, rəssam xüsusilə ofort və qarışıq texnikaları ilə ərsəyə gətirdiyi əsərlərində duyulası zərifliyə nail olduğunu deməliyik. Bu prosesdə diqqətçəkən məqam müəllifin əldə etdiyi ovsunlayıcı incəliyi ustalıqla bədii bütövlüyün əldə olunmasına yönəldə bilməsidir.

Onun linoqravür və ksiloqrafiya texnikasında işlədiyi əsərlərdə də arzulanan bütövlük əldə olunmuşdur. Ağ-qara cizgilərlə ifadə olunan süjetlərin yaratdığı özünəməxsusluqda cəlbedici bədii-estetik tutum duyulmaqdadır. Qənaətimizcə, müəllifin qara rəngin “ışığı”nı incəliklə duya bilməsinin nəticəsidir ki, çoxlarına “ləkə” kimi görünən qara rəng ağ cizgilərlə qovşaqla bədii təsir gücü kimi çıxış etməklə, yaddaqalan mənəvi qaynaq kimi qəbul olunmaqdadır. Başqa sözlə desək, həm də işıq-kölgəni yaranmasını şərtləndirən lakoniklik – ağ və qara cizginin qovşağı önəmli estetik yük daşıyıcısı kimi qavranılır.

Sonda demək lazımdır ki, bütün yaradıcılığı boyu müxtəlif texnikalara müraciət edən rəssam, bu dəyişkənliyə baxmayaraq, son nəticədə, sənət məkanında özünəməxsus dəst-xəttə malik olduğunu təsdiqləmişdir. Odur ki, bu gün qətiyyətlə demək olar ki, onun uzun illər ərzində apardığı bədii-texniki ifadə vasitələri axtarışı yekun olaraq, Azərbaycan qrafikasında “Cəmil Müfidzadə baxışı”nın yaranmasını şərtləndirmişdir.

Yuxarıda deyilənləri yekunlaşdırmalı olsaq, onda onun qrafika sahəsində fəaliyyət göstərən həmkarları arasında tez-tez icra texnikalarını dəyişən müəllif kimi tanındığını deməliyik. Uzun illər ərzində əldə etdiyi bilik və bacarığın gənc nəsəyə ötürülməsi üçün say göstərən rəssamın “Ofort” adlı dərslik yazması da onun qrafika sənətinə sonsuz sevgisinin ifadəsidir. Uzun illər ərzində Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının “Qrafika” fakültəsində çalışan Cəmil Müfidzadə həm də qrafiklərin yeni nəsəlinin yetişməsinə böyük töhfələr vermişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan incəsənəti (K.Kərimov, R.Əfəndiyev, N.Rzayev, N.Həbibov). Bakı,1992. 344 səh.
2. Əliyev Ziyadxan. Cəmil Müfidzadə. Cizgilərə hopan ömür. Bakı,2010.212 səh.
3. Петров-Стромский В. Связь времен. Москва,1988. 120 стр.

Musa oghlu Amiraslanov

THE MASTER OF GRAPHIC TECHNIQUE

Summary: This article is dedicated to the creativity of the well-known graphic artist of Azerbaijan Jamil Mufidzadeh . Thus, the artist, who has been working in the graphic field of fine art for many years, has used various graphic techniques in his works. His series of paintings on the history, oil, and architecture of Baku have aroused great interest among both art lovers and his colleagues, primarily because they were created in various graphic techniques. He was the only artist who paid special attention to the survival of graphic techniques in Azerbaijani graphic art and applied it in all his works.

Key words: graphic, series, technique, national, etching, xylography, linocut, mixed technique

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 30.09.2023